ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 9.145, SJIF – 5,431

Berdiyorov Quvonchbek Raximqul o‘g‘li

Buxoro Davlat tibbiyot instituti Tibbiyot fakulteti Davolash ishi yo‘nalishi talabasi

Normurodov Hojiakbar Komil o‘g‘li

Buxoro Davlat tibbiyot instituti Tibbiyot fakulteti Davolash ishi yo‘nalishi talabasi

BOLALARDA SHARTLI REFLEKSLARNING TARAQQIYOTI

Anotatsiya

Mazkur maqolada bolalarda shartli reflekslarning shakllanishi va taraqqiyot bosqichlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shartli reflekslarning paydo bo‘lishida markaziy asab tizimining yetilishi, tashqi muhit ta’siri hamda tarbiya jarayonining o‘rni yoritiladi. Shuningdek, chaqaloqlik davridan boshlab maktab yoshigacha bo‘lgan bolalarda shartli reflekslarning rivojlanish xususiyatlari, ularning o‘qish, xulq-atvor va ko‘nikmalarni egallashdagi ahamiyati bayon etiladi. Maqolada shartli reflekslarning mustahkamlanishi, differensiallanishi va so‘nishi jarayonlari hamda pedagogik va fiziologik omillarning o‘zaro bog‘liqligi ilmiy manbalar asosida ochib beriladi. Olingan natijalar bolalar rivojlanishini to‘g‘ri tashkil etish, ta’lim-tarbiya jarayonini samarali yo‘lga qo‘yishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar

shartli refleks, bolalar fiziologiyasi, oliy nerv faoliyati, bosh miya po‘stlog‘i, reflekslar taraqqiyoti, nerv tizimi yetilishi, ta’lim-tarbiya, differensiallanish, mustahkamlanish, so‘nish jarayoni, tashqi muhit ta’siri, bolalar rivojlanishi.

Annotation

This article analyzes the formation and developmental stages of conditioned reflexes in children from a scientific perspective. The role of the maturation of the central nervous system, environmental influences, and the educational process in the emergence of conditioned reflexes is highlighted. In addition, the characteristics of the development of conditioned reflexes in children from infancy to school age and their importance in learning, behavior, and skill acquisition are described. The article also reveals the processes of consolidation, differentiation, and extinction of conditioned reflexes, as well as the interrelation of pedagogical and physiological factors based on scientific sources. The obtained results are important for properly organizing child development and improving the effectiveness of the educational process.

Keywords

conditioned reflex, child physiology, higher nervous activity, cerebral cortex, development of reflexes, maturation of nervous system, education and upbringing, differentiation, consolidation, extinction process, environmental influence, child development.

KIRISH.

Bolalar organizmining rivojlanishida nerv tizimining shakllanishi va takomillashuvi muhim o‘rin egallaydi. Ayniqsa, shartli reflekslarning hosil bo‘lishi bolalarning tashqi muhitga moslashuvi, bilim va ko‘nikmalarni egallashi hamda xulq-atvorining shakllanishida asosiy fiziologik mexanizmlardan biri hisoblanadi. Shartli reflekslar tug‘ma emas, balki hayot davomida hosil bo‘ladigan vaqtinchalik nerv bog‘lanishlari bo‘lib, ular bolaning tajribasi ortib borishi bilan rivojlanadi va mustahkamlanadi.

Bolalarda shartli reflekslarning taraqqiyoti bosh miya po‘stlog‘ining yetilishi, analizatorlar faoliyatining takomillashuvi hamda tarbiya va ta’lim jarayonining to‘g‘ri tashkil etilishiga bevosita bog‘liqdir. Chaqaloqlik davridan boshlab bolalarda turli shartli reflekslar asta-sekin shakllana boshlaydi va yosh o‘sib borishi bilan murakkablashadi. Bu jarayonda tashqi muhit ta’siri, kattalar bilan muloqot, o‘yin faoliyati va o‘quv mashg‘ulotlari muhim rol o‘ynaydi. Mazkur maqolaning maqsadi bolalarda shartli reflekslarning shakllanishi va rivojlanish bosqichlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish, ularning bolalar psixikasi va xulq-atvoriga ta’sirini yoritishdan iborat. Shuningdek, shartli reflekslarning mustahkamlanishi, differensiallanishi va so‘nishi jarayonlarini o‘rganish hamda ta’lim-tarbiya jarayonida ulardan samarali foydalanish masalalari ko‘rib chiqiladi.

ASOSIY QISM.

Bolalarda shartli reflekslarning taraqqiyoti nerv tizimining bosqichma-bosqich yetilishi bilan chambarchas bog‘liqdir. Shartli reflekslar tashqi muhit ta’sirida hosil bo‘ladigan vaqtinchalik nerv bog‘lanishlari bo‘lib, ular bosh miya po‘stlog‘ida shakllanadi. Bola tug‘ilgan paytda asosan shartsiz reflekslar ustun bo‘ladi. Emish, yutish, nafas olish kabi reflekslar tug‘ma bo‘lib, bolaning hayot faoliyatini ta’minlaydi. Hayotining dastlabki oylaridan boshlab esa shartli reflekslar paydo bo‘la boshlaydi. Masalan, ovqatlantirish vaqti yaqinlashganda bolaning bezovtalanishi, onasining ovozini eshitib tinchlanishi yoki muayyan sharoitda uxlab qolishi shartli reflekslarning shakllanishiga misol bo‘ladi.

Bolalarda shartli reflekslarning hosil bo‘lishi analizatorlar faoliyatining rivojlanishiga bog‘liq. Ko‘ruv, eshituv, hid bilish va teri sezgilari orqali olingan axborotlar bosh miya po‘stlog‘ida qayta ishlanib, vaqtinchalik bog‘lanishlar hosil qiladi. Dastlab shartli reflekslar sekin va beqaror shakllanadi. Chunki kichik yoshdagi bolalarda qo‘zg‘alish jarayoni tormozlanish jarayonidan ustun bo‘ladi. Shu sababli bolalar tez chalg‘iydi, hosil bo‘lgan reflekslar esa tez so‘nishi mumkin. Yosh ortib borishi bilan nerv jarayonlari muvozanatlashadi, shartli reflekslar esa mustahkamlanib boradi.

Maktabgacha yosh davrida shartli reflekslarning differensiallanishi kuchayadi. Bola o‘xshash ta’sirlarni farqlay boshlaydi, ma’lum signallarga aniq javob reaksiyasini ko‘rsatadi. Masalan, bola o‘z ismiga boshqa so‘zlarga nisbatan tezroq javob beradi yoki muayyan o‘yinchoqni ko‘rib quvonadi. Bu davrda nutqning rivojlanishi ham shartli reflekslarning murakkablashuviga olib keladi. So‘zlar ikkinchi signal tizimi sifatida xizmat qilib, bolaning xulq-atvorini boshqarishda muhim o‘rin egallaydi. Kichik maktab yoshida shartli reflekslar yanada murakkablashadi va ongli faoliyat bilan bog‘lanadi. O‘quv faoliyati jarayonida yangi ko‘nikmalar shakllanadi, tartib-intizomga oid reflekslar hosil bo‘ladi. Masalan, qo‘ng‘iroq chalinishi bilan darsni boshlash yoki tugatish, topshiriqlarni belgilangan vaqtda bajarish kabi harakatlar shartli reflekslar asosida shakllanadi. Bu davrda reflekslarning mustahkamlanishida takrorlash, rag‘batlantirish va tizimli mashqlar muhim ahamiyatga ega.

Shartli reflekslarning so‘nishi ham bolalar rivojlanishida muhim jarayon hisoblanadi. Agar muayyan refleks uzoq vaqt davomida mustahkamlanmasa yoki yangi sharoit yuzaga kelsa, u asta-sekin yo‘qoladi. Bu esa bolalarda yangi ko‘nikmalarni shakllantirish uchun imkon yaratadi. Shuning uchun ta’lim-tarbiya jarayonida ijobiy shartli reflekslarni mustahkamlash, salbiy

odatlarni esa so‘ndirish muhim vazifa hisoblanadi. Demak, bolalarda shartli reflekslarning taraqqiyoti nerv tizimining yetilishi, tashqi muhit ta’siri va ta’lim-tarbiya jarayonining to‘g‘ri tashkil etilishiga bog‘liq. Shartli reflekslarning to‘g‘ri shakllanishi bolalarning xulq-atvori, o‘qish faoliyati va umumiy rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

XULOSA .

Xulosa qilib aytganda, bolalarda shartli reflekslarning taraqqiyoti nerv tizimining yetilishi va tashqi muhit ta’siri bilan uzviy bog‘liq holda kechadi. Bola hayotining ilk davrlarida shartsiz reflekslar ustun bo‘lsa-da, vaqt o‘tishi bilan shartli reflekslar shakllanib, xulq-atvor va faoliyatni boshqarishda muhim o‘rin egallay boshlaydi. Shartli reflekslar orqali bolalar yangi bilim, malaka va ko‘nikmalarni egallaydi hamda atrof-muhitga moslashadi.

Shuningdek, shartli reflekslarning mustahkamlanishi takrorlash, rag‘batlantirish va tizimli ta’lim-tarbiya jarayoniga bog‘liq ekanligi aniqlandi. Yosh ortib borishi bilan reflekslarning differensiallanishi kuchayadi, ular ongli faoliyat bilan chambarchas bog‘lanadi. Shu bilan birga, mustahkamlanmagan reflekslar so‘nishi mumkinligi sababli bolalarda ijobiy odatlarni shakllantirishga alohida e’tibor qaratish zarur.

Demak, bolalarda shartli reflekslarning to‘g‘ri shakllanishi ta’lim-tarbiya samaradorligini oshiradi, ularning intellektual va psixofiziologik rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Bu esa pedagoglar va ota-onalardan bolalar faoliyatini ilmiy asosda tashkil etishni, ijobiy shartli reflekslarni mustahkamlash hamda salbiy odatlarni bartaraf etishga qaratilgan maqsadli ishlarni amalga oshirishni talab etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Asqarov A.A., Shodmonov E.Sh. Yosh fiziologiyasi va gigiyenasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
2. Pavlov I.P. Oliy nerv faoliyati to‘g‘risida ma’ruzalar. – Moskva: Meditsina, 1980.
3. Qodirov U.Q. Bolalar fiziologiyasi. – Toshkent: Abu Ali ibn Sino nomidagi nashriyot,2018.
4. Sodiqov T.S. Yosh davrlar fiziologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
5. Nuriddinov N.N. Odam va uning salomatligi. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2017. Xudoyberdiyev Y.X. Pedagogik fiziologiya asoslari. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2016.